

*Руденко Михайло Михайлович –
ад'юнкт Київського національного
університету внутрішніх справ*

Завдання оперативного опитування

У статті запропоновано класифікацію завдань, що вирішуються завдяки застосуванню оперативного опитування у справах про організовану злочинність.

Ключові слова: оперативне опитування; завдання; оперативно-розшукова діяльність; оперативна інформація.

Теорія оперативно-розшукової діяльності виникла на основі наукового узагальнення досвіду практичної роботи оперативних підрозділів правоохоронних органів та спецслужб у протидії злочинності. За своєю сутністю вона відрізняється від будь-якої іншої діяльності багатогранністю та багатоплановістю своїх завдань.

Зібравши протягом багатьох століть величезний емпіричний матеріал та здійснивши його аналіз, сьогодні теорія оперативно-розшукової діяльності вже визначила систему основних понять, термінів, категорій, теоретично обґрунтувала низку апробованих практикою рекомендацій, що стали її теоретичною основою. Разом з тим, по суті, теорія оперативно-розшукової діяльності, перебуваючи у стані становлення [1, с. 165–169], постійно розвивається. Зокрема, розробляються та обґрунтовуються нові положення, доповнюючи та уточнюючи вже існуючу термінологію.

Сучасна злочинність, якій властиві організованість, професіоналізм, транснаціональний характер, діяльність якої має особливо тяжкі наслідки, як переконливо доводиться М.А. Погорецьким, становить небезпеку не лише національним інтересам окремої держави, а й всьому світовому співтовариству. Вона посягає на цілий комплекс найбільш значущих соціальних цінностей, таких як життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини, безпека суспільства і держави, приватна, суспільна й державна власність тощо. Злочинні угруповання, проникаючи в органи законодавчої влади й державного управління, у правоохоронні й судові установи, лобіюють у них свої незаконні інтереси, завдають значних збитків суспільству та державі, а також конкретній людині, яка відповідно до Конституції України визнається найвищою соціальною цінністю у державі. Висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність у них власної розвідки й контррозвідки, володіння ними новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам ускладнює, а іноді й унеможлиблює виявлення ознак вчинюваних ними злочинів лише кримінально-процесуальними та криміналістичними засобами. Важливе місце у цьому посідає оперативно-розшукова діяльність, якій властиві специфічні форми й методи, що дозволяють виявляти й документувати злочини не лише після того, як вони вчинені, але й на стадіях їх підготовки або вчинення, здійснювати профілактичну діяльність [2, с. 5].

З урахуванням зазначеного, перед теорією оперативно-розшукової діяльності стоїть важливе завдання – постійно вдосконалювати форми і методи та заходи протидії злочинності.

Одним із найпоширеніших заходів отримання інформації є оперативне опитування, що застосовується оперативними працівниками.

Наукові розробки, що торкаються особливостей застосування засобів ОРД з метою одержання оперативно-розшукової інформації, у різний час вивчалися К.В. Антоновим, А.М. Аتماжитовим, Д.В. Гребельським, О.С. Вандишевим та О.Ф. Волинським, Д.В. Гребельським, О.Ф. Долженковим, І.П. Козаченком, О.Г. Лекарем, М.А. Погорецьким, Ю.Е. Черкасовим та ін. Проте, слід зазначити, що на науковому рівні теоретичні основи оперативного опитування недостатньо досліджені. На особливу увагу заслуговує вивчення питань, які саме завдання можуть бути вирішені завдяки застосуванню оперативного опитування оперативними працівниками ОВС України.

Оперативне опитування є самостійним заходом оперативно-розшукової діяльності. А це визначає ідентичність завдань оперативного опитування завданням ОРД в цілому. У ст. 1 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” визначено, що завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [3, с. 5]. Ми вважаємо, що вказаний Закон не відображає у повному обсязі завдання оперативно-розшукової діяльності.

З метою з'ясування прогалин оперативно-розшукового Закону необхідно проаналізувати правові норми, що містяться в законодавчих актах, регламентуючих оперативно-розшукову діяльність правоохоронних органів.

Так, у статті 2 Закону України “Про міліцію” від 20 грудня 1990 р. зазначено, що одним із завдань міліції є запобігання правопорушенням та їх припинення; виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили. В підтвердження цих завдань, розглядаючи загальні обов'язки міліції, законодавець у пункті 2 статті 10 вказує, що міліція відповідно до своїх завдань зобов'язана виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини, з цією метою вона повинна вживати оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством [4].

Виходячи з проведеного аналізу, загальними завданнями, що вирішуються під час проведення оперативно-розшукової діяльності, є: попередження, виявлення, запобігання, припинення та розкриття злочинів та інших протиправних дій, що безпосередньо утворюють загрозу життєво важливим інтересам України; розшук злочинців; забезпечення безпеки правоохоронних органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; забезпечення режиму виконання кримінальних покарань та пенітенціарної безпеки; пошук і фіксація фактичних даних про розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій; забезпечення кримінального судочинства; отримання інформації в інтересах безпеки суспільства і держави.

У той же час, у Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” не всі з них відображені. Так, законодавець серед завдань, що вирішуються, визначив тільки припинення злочинної діяльності, та не згадує попередження, виявлення, припинення, розкриття злочинів, розшук злочинців і забезпечення виконання кримінальних покарань. Однак, в оперативно-розшуковому законі вказані функції – завдання спеціального правоохоронного органу – Служби безпеки України. У зв'язку з цим, для окреслення шляхів розвитку цієї правової норми має велике значення закріплення функцій-завдань оперативно-розшукової діяльності в законодавчих актах країн СНД та Балтії. Аналізуючи правові норми оперативно-розшукових законів цих країн, ми можемо визначити варіанти фіксації завдань ОРД: можливість використання ОРД тільки в інтересах боротьби зі злочинністю (Республіка Молдова); законодавче закріплення загальних завдань як

правоохоронних органів, так і спеціальних (Російська Федерація, Республіка Білорусь, Латвійська Республіка); законодавче закріплення завдань усіх оперативно-розшукових відомств (Республіка Казахстан); законодавець визначає ключову функцію-завдання ОРД, що відображає розвідувально-пошуковий аспект, – це пошук і фіксація даних, збір інформації (Україна, Литовська Республіка).

Слід погодитися із законодавцями України та Литви, що пошук та фіксація фактичних даних кримінального характеру є ключовим завданням ОРД. Однак, узагальнення правових норм, що містяться в оперативно-розшукових законах країн СНД та Балтії, дозволяє зробити висновок, що завданнями ОРД є: виявлення злочинів; встановлення осіб, які готуються до вчинення злочинів, скоюють або скоїли їх; збір інформації з метою забезпечення безпеки держави та суспільства; попередження злочинів; припинення злочинів; розкриття злочинів; проведення розшуку осіб; захист законних інтересів громадян; охорона державної таємниці; забезпечення безпеки суб'єктів ОРД; підтримка режиму виконання покарань; відшкодування збитків [5, с. 28–29].

Підводячи підсумки щодо законодавчого закріплення завдань оперативно-розшукової діяльності, необхідно відмітити, що українські законодавці визначили лише окремі завдання ОРД, не вказавши на такі основні, як запобігання, припинення та розкриття злочинів, забезпечення безпеки оперативного органу, підтримка пенітенціарної безпеки та режиму виконання покарань. Однак, окрім загальних завдань, існують ще спеціальні, притаманні різним засобам та методам оперативно-розшукової діяльності.

Слід зазначити, що на сьогодні не існує єдиної точки зору на зміст завдань оперативного опитування. Аналізуючи та синтезуючи думки провідних учених з приводу визначення завдань, що вирішуються завдяки застосуванню оперативного опитування, ми дійшли висновку, що за допомогою зазначеного заходу ОРД вирішується широкий спектр оперативно-розшукових завдань. У теорії оперативно-розшукової діяльності існують декілька підходів до визначення цього питання. Так, А.С. Абідов у дисертаційному дослідженні зазначає, що завданнями опитування є: одержання й перевірка первинних відомостей про осіб, факти й обставини, що викликають оперативний інтерес; виявлення ознак підготовки та вчинення злочинів; попередження, припинення й розкриття злочинів; виявлення осіб, які умисно створюють умови для вчинення злочину, готуються, вчиняють злочини, та недопущення цих дій з їхнього боку; викриття винних у вчиненні злочинів та притягнення їх до кримінальної відповідальності; встановлення осіб, які потенційно володіють оперативно-значущою інформацією; виявлення й збереження предметів, документів та інших об'єктів-носіїв інформації, що можуть бути використані в процесі розкриття й розслідування по кримінальній справі; розшук осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства й суду, та ухиляються від відбування кримінального покарання, а також безвісно відсутніх осіб; вирішення інших оперативно-тактичних завдань [6, с. 11–12].

Інший підхід до визначення завдань оперативного опитування запропонував М.Ю. Лір [7, с. 5–12]. На його думку, їх необхідно розрізняти в залежності від мети, а саме: опитування, що проводиться з метою перевірки первинної інформації, опитування під час проведення огляду місця події, опитування, що проводиться з метою розшуку. Так, завдяки застосуванню опитування з метою перевірки первинної інформації, вирішуються наступні питання: отримання інформації відносно того, чи дійсно мала місце подія, про яку вказується в повідомленні; з'ясування обставин події, виявлення ознак вчинення злочину або їх відсутності, встановлення даних, що характеризують особистість потерпілого; виявлення свідків учинення злочину; з'ясування обставин, що виключають порушення кримінальної справи. Завданнями, що вирішуються під час застосування опитування, під час огляду місця події є:

виявлення в районі місця події свідків та очевидців злочину, а в деяких випадках і потерпілих; виявлення осіб, володіючих інформацією, що може сприяти розкриттю й розслідуванню злочину; з'ясування деталей події злочину, умов сприйняття свідками й очевидцями тих або інших фактів, стану потерпілого до та під час вчинення злочину, відомостей про злочинців, схоронність обставин на місці події; одержання відомостей, що дають підстави стверджувати, що особа причетна до вчинення злочину, з метою визначення процесуального статусу даної особи – підозрюваний, і її затримання. Завдяки застосуванню оперативного опитування під час проведення розшуку вирішують наступні завдання: встановлення причин відсутності розшукуваного у місці його постійного перебування; з'ясування обставин, при яких розшукуваний безвісно зник, або переховується від суду та слідства; одержання відомостей про можливе місцезнаходження або маршрути пересування розшукуваного; встановлення даних про зовнішні ознаки об'єкта розшуку та інші властивості та факти, що мають значення для розшуку; виявлення інших осіб, здатних повідомити інформацію, що може представляти зацікавленість з метою встановлення розшукуваної особи.

Однак, це не повний перелік завдань, що можуть бути вирішені завдяки застосуванню опитування. М.Ю. Лір не приділив уваги такому напрямку діяльності оперативних підрозділів ОВС, як запобігання вчиненню злочину. Це питання знайшло своє відображення у роботах В.А. Черепанова [8, с. 34–35] та О.Ф. Долженкова [9, с. 5–7]. Вони основними напрямками використання оперативного опитування оперативними підрозділами ОВС визначили: запобігання та розкриття злочинів; розшук обвинувачених, підсудних, осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів. Для зручності розглянемо кожний із напрямів окремо. Завдання щодо запобігання злочинам: виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів; виявлення та всебічне вивчення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, а також осіб, які готуються до вчинення; виявлення осіб, які можуть негативно впливати на оточуючих; перевірка ефективності виховного впливу, виявлення та вивчення громадян, негласна допомога яких повинна використовуватися з метою попередження злочинів. Завдання по розкриттю злочинів: виявлення ознак злочину; виявлення осіб, причетних до вчинення злочину; виявлення громадян, яким відомо про злочини; виявлення місць зберігання знарядь злочину та предметів, здобутих злочинним шляхом; виявлення та вивчення громадян, негласна допомога яких може бути використана в розкритті злочину. Завдання щодо розшуку зниклих злочинців: вивчення особистості зниклих злочинців; виявлення та вивчення осіб, які знають або можуть знати про місце знаходження злочинця; встановлення місця знаходження зниклих злочинців; виявлення осіб, здатних вплинути на розшукуваного та спонукати його до явки з повинною; виявлення та вивчення громадян, негласна допомога яких може бути використана в розшуку злочинців. Завдання щодо розшуку безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів: вивчення особистості безвісно зниклих осіб; виявлення осіб, які могли бачити розшукуваного в період, що передує його зникненню; виявлення обставин зникнення розшукуваного; виявлення осіб, які знають або можуть знати про місце знаходження розшукуваного; встановлення місця знаходження розшукуваного; при отриманні відомостей про можливість учинення злочину щодо розшукуваного – виявлення та перевірка осіб, причетних до цього; виявлення та вивчення громадян, негласна допомога яких може бути використана під час розшуку безвісно зниклих осіб на території обслуговування.

Отже, на підставі проаналізованих думок науковців, окреслюється низка завдань, що вирішуються під час застосування оперативного опитування, які

доцільно, на наш погляд, класифікувати за ступенем важливості вирішення стратегічної мети протидії злочинності на загальні та спеціальні.

Загальні: отримання та перевірка первинної інформації про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою попередження злочинів; отримання та перевірки інформації, що буде сприяти розкриттю та розслідуванню злочинів; отримання та перевірка інформації з метою розшуку обвинувачених, підсудних, осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення осіб невпізнаних трупів; захищення законних інтересів громадян; охорона державної таємниці; забезпечення безпеки суб'єктів ОРД; підтримування режиму виконання покарань; відшкодування збитків.

Спеціальні: виявлення причин та умов, що сприяють скоєнню правопорушень; перевірка первинної інформації; отримання значущої інформації на місці вчинення злочину; вивчення криміногенних чинників на окремій ділянці й території обслуговування; моніторинг оперативної обстановки на території обслуговування та за окремими напрямками злочинності; встановлення місцезнаходження та збуту викраденого майна; виявлення кубел розпусти та інших місць збору кримінально-злочинного елементу; визначення ефективності оперативно-профілактичних заходів; перевірка діяльності установ та організацій, що викликали оперативну зацікавленість; перевірка або уточнення зведень про осіб, які ведуть сумнівний спосіб життя, умисно створюють умови для вчинення злочину, готують або вчинили злочин; збір відомостей, необхідних для проведення інших оперативно-розшукових заходів та слідчих дій; перевірка й уточнення даних, отриманих з негласних джерел, і офіційним шляхом від посадових осіб державних і громадських підприємств, організацій, установ і засобів масової інформації; збір інформації про наміри та членів радикально налаштованих формувань, течій та угруповань щодо вчинення ними протиправних дій під час проведення масових заходів; перевірка наявної інформації стосовно осіб, які виношують наміри вчинити протиправні дії або терористичні акти відносно кандидатів у депутати, політичних і громадських діячів, представників органів влади та управління.

Отже, завдяки застосуванню оперативного опитування, вирішується широкий та різноманітний спектр завдань, спрямованих на здобуття оперативно-розшукової інформації, своєчасне отримання якої забезпечує оптимальне використання наявних сил, оперативне реагування на вчинення ймовірних злочинів та швидке і повне їх розкриття.

Разом з тим у відповідності з розвитком суспільства та появою нових видів злочинів, перелік завдань, що ставляться перед оперативними працівниками ОВС України у зв'язку із застосуванням у їх повсякденній діяльності оперативного опитування, може бути розширено.

Список використаних джерел

1. *Лебеденко В.І.* Застосування інформаційно-аналітичного методу в оперативно-розшуковій діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України: наукове видання / Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України. – Львів, 2000. – 327 с.
2. *Погорецький М.А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 575 с.
3. *Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”*: науково-практичний коментар / за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.; РВВ МВС України, 1993. – 120 с.
4. *Про міліцію*: Закон України від 20 грудня 1990 року // ВВР УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
5. *Шинкаренко І.І.* Оперативна установка: теоретико-правові основи та організаційно-тактичні проблеми (за матеріалами підрозділів кримінальної міліції): дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: спец. 21.07.04 / Ірина Ігорівна Шинкаренко. – Харків, 2004. – 288 с.

6. *Абидов А.С.* Опрос как оперативно-розыскное мероприятие и использование его результатов: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09 “Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность” / А.С. Абидов. – Владимир, 2006. – 28 с.

7. *Лир М.Ю.* Опрос в оперативно-розыскной и следственной деятельности (генезис, проблемы теории и практики): дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук.: 12.00.09 / Михаил Юрьевич Лир. – Санкт-Петербург, 2004. – 246 с.

8. *Система методів оперативно-розшукової діяльності: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.Ф. Долженкова.* – Одеса: Одеський юридичний інститут ХНУВС, 2007. – 262 с.

9. *Черепанов В.А.* Основы разведывательного опроса. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1978. – 72 с.

В статье предложено классификацию заданий, которые решаются при помощи применения оперативного опроса в делах об организованной преступности.

Classification of tasks which decide through application of the operative questioning on businesses about the organized crime is offered in the article.

Стаття надійшла до редакції журналу 21 лютого 2009 року.

© М.М. Руденко, 2009